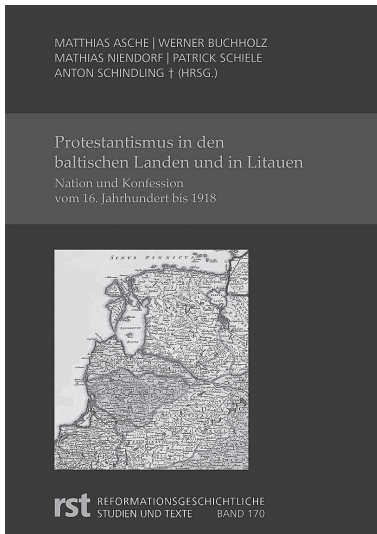

RECENZIJAS

<https://doi.org/10.22364/lviz.115.10>

Gvido Straube

Dr. hist., prof., Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultāte; direktors, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts

Matthias Asche, Werner Buchholz, Mathias Niendorf, Patrick Schiele, Anton Schindling (Hrsg.). *Protestantismus in den baltischen Landen und in Litauen. Nation und Konfession vom 16. Jahrhundert bis 1918* (Reformationsgeschichte Studien und Texte, Bd. 170). Münster: Aschendorff Verlag, 2021. XI +559 S. ISBN 978-3-402-11597-8

The 500th anniversary of Reformation encouraged a relatively intense movement of conferences and publications on this topic. The present book, likely, constitutes one of the last reactions to this important occasion. The volume contains the articles of 21 authors focusing on various subjects, with a common denominator: Protestantism.

The volume is built on the old traditions. Many articles fail to transgress the boundaries of national history. The author of the review believes that co-authorship of articles would have provided a more interesting result, allowing to reach clear conclusions about similarities and differences. In the current version, many articles remain confined to the level of historiographic reviews.

The volume is built in the form of a mosaic; however, the selected “colours” (i.e. topics) are not covered in an exhaustive manner and are not mutually harmonised. The book, although visually attractive, in terms of content, for the most part constitutes a repetition of already known things, and it is difficult to find in it principally new discoveries, original and yet unheard conclusions and interpretations.

Šis rakstu krājums būtu jāskata kā viens no daudzajiem mēģinājumiem noslēgt samērā apjomīgo Reformācijas 500. gadadienai veltīto konferenci un publikāciju sēriju. Tas ir cieši saistīts ar projektu, kas savu materializēto izpausmi ieguva pirms dažiem gadiem četru sējumu izdevumā ar virsrakstu “Die baltische Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung”.¹ Gan šo četru sējumu, kurus gan korektāk būtu saukt par brošūrām vai burtnīcām, gan šeit apskatītās grāmatas izdevēji principā ir vieni un tie paši. Šķiet, ka projekta autoru ambīcijas nebija perfekti realizētas pirmajā piegāzienā, tāpēc tika veikts otrs piegājiens, sākotnējie mērķi tika koriģēti un dažas idejas, kas projekta pirmajā stadijā strīdos tika kategoriski noraidītas kā nepieņemamas un pat neapspriežamas, vēlāk tomēr nesaprotamu iemeslu dēļ tika pieņemtas. Tā kā šo rindu autoram bija izdevība sākotnēji piedalīties šajā ambiciozajā projektā, tad varu apgalvot, ka mēģinājumi runāt par Baltijas telpu un konfesionālisma laiku arī pēc 1700. gada iesākumā no projekta vadītāju puses tika kategoriski noliegti un visi centieni pārliecināt, ka Baltijas vēstures norises ne vienmēr perfekti atbilst līdzīgajiem procesiem Rietumeiropā, beidzās nesekmīgi. Dīvaini, tomēr kaut kādu apsvērumu dēļ projekta tēvi A. Šindlings (*Schindling*) un V. Buchholcs (*Buchholz*) galu galā ir mainījuši savu konceptu, līdz ar to recenzentam ir pamats priecāties par zināmu savu uzskatu pareizību un pat nostādnes tālredzību.

Cita šī sējuma savdabība ir telpas korekcijas. Ja sākotnēji runa bija tikai un vienīgi par “klasisko” vēsturiski izveidojušos sapratni par Baltiju – šodienas Latvijas un Igaunijas teritorijām, kurām klāt bija pielikta Ingermanlande (Ingrija, arī Ižoras zeme, apgabals starp Ņevu un Somijas līci līdz Narvai, somu cilšu apdzīvots, piederējis Novgorodai, 16. gs. to cīņā ar krieviem vairākkārt iegūst zviedri, saskaņā ar 1721. gada Nīstades miera līgumu nonāk Krievijas īpašumā, tiek ātri rusificēts), tad šajā izdevumā pēdējā ir pazudusi (faktiski jau pirmajā etapā par šo teritoriju nekas tā arī netika pateikts), toties šeit klāt nākusi Lietuva. Dažās konferencēs nācies piedzīvot tomēr samērā konsekventu turēšanos pie vecās izpratnes par Baltiju, jo sevišķi, ja runa ir par viduslaikiem un jaunajiem laikiem līdz Pirmajam pasaules karam.

¹ Matthias Asche, Werner Buchholz, Anton Schindling (Hrsg.). *Die baltische Lande im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Livland, Estland, Ösel, Ingermanland, Kurland und Lettgallen. Stadt, Land und Konfession 1500–1721* (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung, Hefte 69–72). Münster: Aschendorff Verlag, 2009, 2010, 2011, 2012.

Diskutabla ir arī izdevuma sastādītāju vēlme hronoloģisko ietvaru paplašināt līdz tikko pieminētajam karam. Viens no projekta tēviem un izdevējiem cenšas argumentēt savu sējuma konceptu (hronoloģisko un ģeogrāfisko), tomēr argumentācija ir vairāk būvēta uz Vācijas vēstures nostādnēm, piesaucot dažas autoritātes. Šīs nostādnes ne visos gadījumos bez iebildumiem var attiecināt uz šī sējuma realitātēm – Baltijas zemēm (un Lietuvu), līdz ar to izvēle iet šo ceļu šķiet zināmā mērā mākslīga. Realitātē tomēr ir jāakceptē, ka sējuma uzmanības centrā ir ļoti atšķirīgas teritorijas, kuras apskatāmajā laikā katra dzīvoja pēc saviem spēles noteikumiem. Šāda pieeja būtu attaisnojusi vienīgi tādā gadījumā, ja problēmu skatījuma pamatā būtu likts mērķis turēties pie komparatīvās (salīdzinošās) metodes; tomēr raksti lielāko tiesu katrs dzīvo savā laikā un teritorijā, un lasītājam pašam jāizdara savi slēdzieni, salīdzinot pētījumos skatītos procesus un piedāvātos secinājumus.

Sējums piedāvā 21 autora rakstus, un daži no tiem veido nosacītas grupas ar kopīgām pazīmēm un ideju, radot pārskatāmu priekšstatu par apskatāmajām teritorijām pieteiktajā laikā, tomēr citi ir samērā brīvi sagrupēti un neraisa sajūtu, ka rakstu izvēle būtu notikusi ar kādu pārdomātu un nopietni plānotu mērķi. Tie veido fragmentāru, haotisku ainu, nepilnīgi atsedzot problēmu, bet dažbrīd pat radot aplamus priekšstatus.

Pēc V. Buhholca ievada un sējuma metodoloģiskā pamatojuma (sk. iepriekš) seko igauņu izcelsmes Upsalas vēsturnieka Aleksandra Loita (*Aleksander Loit*) pārskats par luteriskās baznīcas attieksmi pret citām Zviedrijas Baltijas provinču konfesijām 17. gadsimtā, ievadot nodaļu “Evaņģēliskā ticības prakse agrajos jaunos laikos”. Nodaļā ietverti vēl četri raksti, no kuriem trīs veltīti tikai un vienīgi Lietuvas lielkņazistei un tajā konstatējamām reformācijas pēdām, bet ceturtais ir somu baznīcas vēsturnieka Jouko Talonena (*Jouko Talonen*) pētījums par hernhūtiešu brāļu draudzes ietekmēm Baltijā 18.–20. gadsimtā.

Otrā nodaļa – “Valoda un nacionālās kustības” koncipēta ar vienu mērķi, un tajā iekļautie trīs raksti apskata visas trīs t. s. Baltijas valstis (atcerēsimies, ka grāmatas virsrakstā Baltijas zemes un Lietuva ir nodalītas). Liāne Kleina (*Liane Klein*) aplūko tautas valodas, pamatskolas un konfesijas stāvokli lietuviski runājošā telpā pirms 1918. gada. Raksts principā ir līdzšinējās historiogrāfijas pārskats. Raimo Rāgs (*Raimo Raag*) arī šoreiz, līdzīgi kā projekta sākotnējā etapā, pievēršas igauņu valodai, savukārt Pēteris Vanags skata latviešu tautas valodas evolūciju nacionālajā valodā.

Daļēji iepriekšējās nodaļas ideju turpina trešā – “19. gadsimta un 20. gadsimta sākuma nacionālās kustības”, kurā lasāmi sešu autoru raksti. To virsraksti ir būvēti pēc vienādiem principiem – protestantisms un ..., kur daudzpunktes vietā attiecīgi seko “īgaunu nacionālā kustība” (Juhans Krēms/*Juhan Kreem*), “latviešu nacionālā kustība” (Valda Kļava), “lietuviešu nacionālā kustība” (Silva Pocīte/*Silva Pocyte*) un “vācbaltiešu nacionālā kustība” (Riho Altnurme/*Riho Altnurme*). Taču, ja pirmie trīs raksti runā par attiecīgo nacionālo telpu, tad pēdējais virsrakstā gan deklarē, ka skatīs visu Baltiju, respektīvi – šodienas Igaunijas, Latvijas un varbūt arī Lietuvas teritoriju, bet realitātē neizkāpj ārpus Igaunijas robežām, kaut arī vācbaltieši bija Baltijas, respektīvi – Igaunijas un Latvijas kopīgs fenomens, nevis tikai atsevišķi Igaunijas vai tikai Latvijas.

Nodaļu noslēdz Sebastiana Rimestada (*Sebastian Rimestad*) raksts “Protestantisms un ortodoksija Baltijā”, kā arī Trūdes Maureres (*Trude Maurer*) pētījums par konfesionālajām problēmām Tērbatas Universitātē.

Sējuma pēdējā nodaļa ar kopējo virsrakstu “Literatūra, mūzika un tēlotājmāksla nacionālās kustības kontekstā” ietver sešu autoru rakstus. Divi no tiem veltīti mūzikai, viens literatūrai, turklāt tikai vācu, viens raksts koncentrējies uz apbedīšanas kultūru un kapakmeņiem, savukārt pārējie divi veltīti sakrālajai arhitektūrai Latvijā (Ojārs Spāritis) un Lietuvas lielkņazistē (Irena Vaišvilaite/*Irena Vaišvilaitė*). Mūzikas kultūru apskatošie sacerējumi diemžēl katrs aplūko citu jomu, proti – Vilis Kolms pievēršas evaņģēliskai baznīcas mūzikai, bet Danute Paļonīte-Banevičiene (*Danutė Palionytė-Banevičienė*) apskata kora kustību Lietuvā 19. gs. un 20. gs. sākumā. Ar nožēlu jākonstatē, ka Igaunijas un Latvijas kora kultūra, kas nenoliedzami dzimusi tieši ciešā kontekstā ar abu šo tautu nacionālajām atmodas kustībām – jaunīgaunjiem un jaunlatviešiem un vienmēr ir tikusi vērtēta kā apjomīgāka, palikusi aizmirsta, tādējādi dodot grāmatas lasītājam greizu priekšstatu par kora kustību Baltijā.

Viens no pirmajiem secinājumiem, iepazīstoties ar sējumu, – tas tapis, turoties pie vecajām tradīcijām un izvairoties no vairāku autoru kopdarbības. Nosaukumos gan vairāki raksti ir mēģinājuši ietvert visu grāmatas uzmanības lokā iekļauto telpu (“Baltijas zemes un Lietuva”), tomēr ne vienmēr tas tā noticis to saturā. Pie tādiem pieskaitāmi J. Talonena, R. Altnurmes, S. Rimestada, V. Kolma, K. Kodresas (*Krista Kodres*) un M. Klekera (*Martin Klöker*) darbi, kuru virsraksti piesaka,

ka problēma tiks skatīta visas Baltijas dimensijā. Tomēr daži no tiem liek vilties, jo realitātē nepārkāpj nacionālās robežas. Patiešām pieņemtajam atbilstoši ir J. Talonena, S. Rimestada, K. Kodresas un M. Klekera, daļēji arī V. Kolma raksts, kamēr citos Baltija reducējas uz tikai vienu no teritorijām (Igauniju vai Latviju). Ir pamats domāt, ka vairāku autoru sēšanās pie viena galda un kopīga raksta veidošana būtu devusi interesantāku rezultātu, turklāt tas ļautu autoriem nonākt pie skaidriem secinājumiem par kopīgo un atšķirīgo un to daudz asāk izcelt. Tas tad būtu viens no vērtīgajiem šī sējuma pienesumiem. Esošajā redakcijā diemžēl daudzi raksti nespēj pretendēt uz oriģinālu pētījumu rezultātu prezentāciju un ir palikuši historiogrāfiska apskata līmenī.

Sastādītāju centieni piešķirt grāmatai daudzveidību tomēr nav mudinājuši viņiem atcerēties, ka Baltija ir etniski un konfesionāli krietni raibāka. Pašsaprotami, ka grāmatas lappusēs sastopam lietuviešus, igauņus un latviešus; zināms plašākas domāšanas apliecinājums ir vācbaltiešiem iedalītā uzmanība; var priecāties, ka ir pieminēta hernhūtiešu brāļu draudze (J. Talonens) un ortodoksālā baznīca (S. Rimestads, T. Maurere). Tomēr palikušas ignorētas vairākas citas etniskās un/vai reliģiskās minoritātes, kuras šajā laikā bija pietiekami darbīgas un regulāri kontaktēja ar protestantisko kopienu (Mozus ticīgie/ebreji, baptisti, vecticībnieki u. c.), it sevišķi tāpēc, ka pareizticīgajiem sējuma lappusēs ir atvēlēta vieta.

Nesaprotama ir grāmatas veidotāju atturīgā attieksme pret klasiskajiem vēsturniekiem, jo sevišķi no Igaunijas un Latvijas, kuri ir pietiekami daudz pētījuši šo reģionu attiecīgajā laikā. Grāmata ir tapusi kā mozaika, tomēr tās veidošanā izvēlētās krāsas (tēmas) nav vispusīgi aplūkotas un savā starpā saskaņotas. Ārēji simpātiskais sējums tomēr saturiski ir lielākoties jau zināmu lietu atkārtojums un tajā grūti atrast principiāli jaunus atklājumus, oriģinālus un agrāk nedzirdētus secinājumus, interpretācijas.

© 2022 Gvido Straube.

Latvijas Universitāte

Raksts publicēts brīvpieejā

saskaņā ar Creative Commons

Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko

licenci (CC BY-NC 4.0)

This is an open access article licensed

under the Creative Commons Attribution 4.0

International License (CC BY-NC 4.0)

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).